

MODERN ROMANIN FOLKLOR TUTULMASI: “HUZURSUZLUK”*

Rezan KARAKAŞ**

Miray ÇETİN***

Özet

Bu çalışmada Ömer Zülfü Livaneli'nin “Huzursuzluk” adlı romanındaki halk bilimi unsurlarının tespiti ve analizi yapılmıştır. 2017 yılında yazılan eserde, Yezidilerin siyasi sebepler dolayısıyla Türkiye'nin Mardin iline göçü sürecinde yaşanan bir aşk hadisesi ele alınmıştır. Yezidi kız-Müslüman erkek aşkının halk hikâyesi tadında anlatıldığı romanda Yezidi-Müslüman halk kültürü ve inanışları, olay örgüsünün devinim kazanmasında ve monotonluğun giderilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.

Masal, türkü, ağıt, dinî inanışlar, töre, geçiş dönemleri, halk sanatları, kalıp sözler, çocuk oyunları gibi birçok halk bilimi unsuru, roman sanatının imkânları ölçüsünde esere adeta bir motif gibi işlenmiştir. Hayatın, kültürün ve de dolayısıyla insanın birer parçası olan bu unsurlar, mekân-insan ilişkisinin irdelenmesi ve kişi tahlillerinin yapılması amacıyla eserde kullanılmıştır. Töre, gelenek ve daha bir dizi toplumsal normun kıskacında kalan bireylerin dramı, bu unsurlar aracılığıyla ifade edilmiştir. Sevdalı gençlerin trajik aşkını tanımlamakta ve tamamlamakta kullanılan folklor desenleriyle kahramanların ideal bir tasviri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zülfü Livaneli, “Huzursuzluk”, halk bilimi, modern roman, Yezidilik

Gönderilme Tarihi: 28.05.2019

Kabul Tarihi: 07.10.2019

* Bu çalışma, 20-22 Nisan 2018 tarihlerinde Mardin’de düzenlenen Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi’nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr. Rezan Karakaş, Siirt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Siirt. rezankarakas@hotmail.com ORCID: 0000-0001-9138-3825

*** Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt. miray9097@gmail.com ORCID: 0000-0003-0706-4915

“HUZURSUZLUK”: A MODERN NOVEL UNDER THE INFLUENCE OF FOLKLORE

Abstract

In this study, the elements of folklore in Ömer Zülfü Livaneli’s novel – “Huzursuzluk” - were determined and analyzed. The novel written in 2017 discusses a love affair during the migration of Yazidis to Mardin province due to political reasons. Yazidi-Muslim folk culture and beliefs in the novel in which the love of girls and Muslim men is described in the folk story taste has undertaken important roles in the victory of the event organization and in the elimination of monotony.

Many elements of folk science such as fairy tale, folk song, elegancy, religious beliefs, rite, passage periods, folk arts, mould words, children’s games, and novel art have been studied in the scope of the works such as a motif. These elements, which are part of life, culture and hence human being, were used in the work to examine the relationship between space and human being and to analyze people. The drama of individuals who remained in the captivity of a series of social norms, tradition and more, has been expressed through these elements. The folklore patterns used to describe and complete the tragic love of loved young people and the ideal portrayal of heroes have been made.

Key Words: *Zülfü Livaneli, “Huzursuzluk”, folklore, modern novel, Yazidism*

GİRİŞ

Huzursuzluk⁴, İŞİD zulmünden kaçarak Mardin’de bir kampta yaşayan Yezidi kız Meleknaz ile Mardinli Müslüman erkeğin, Hüseyin’in, aşkını ele almaktadır. Bu aşkın sonu trajiktir. Hüseyin, önce Mardin’de İŞİD tarafından vurulmuş; bir süre sonra ise gitmek zorunda kaldığı Amerika’da kendilerine “Volk” adını veren Faşist Almanlar tarafından öldürülmüştür. Meleknaz ise yaşayan bir ölü olarak İstanbul’da hayatını sürdürmektedir.

Romanda anlatıcı, Hüseyin’in çocukluk arkadaşı olan İbrahim adlı bir gazetecidir. İbrahim, İstanbul’da çalıştığı bir gazetede arkadaşının ölüm haberini duyar ve Mardin’e gider. Mardin doğumlu 32 yaşındaki bir erkeğin İslam düşmanı Amerikalılar tarafından öldürülmüş olmasına bir anlam veremez. Arkadaşının ölümünün ardındaki gizemi aralamak isteyen anlatıcı; Hüseyin’in ailesinin evine, Deyrulzafaran manastırına ve mülteci kampına giderek Meleknaz’ın izini sürer. Kampta yaşayan Zilan adlı kadından Meleknaz’ın yaşadığı acı gerçekleri öğrenir. Romanın ilerleyen safhalarında gizemini sürdürdüğü olaylardan ve Meleknaz’ın yaşadıklarından etkilenen anlatıcı, arkadaşının sevdiği kıza, Meleknaz’a âşık olur. Uzun araştırmalar ve uğraşlar sonucu Meleknaz’a ulaşan anlatıcı, onu ikna edemez. Roman, anlatıcının Avrupa’ya göç etmeye çalışan Yezidilerle yaptığı röportajla son bulur.

Roman başkışileri bir kadın ve erkektir. Kuşaklar boyunca kutsal bir emanet gibi taşınan bir dizi törenin kısılcacındaki kahramanlar, anlatı boyunca acı bir sona doğru yol alırlar. Romanın erkek kahramanı ölür, kadın kahramanı ise doğuştan kör bebeği için yaşamaya devam eder. Anlatıcı olan gazeteci de ölen arkadaşı Hüseyin’in sevdiği Yezidi kıza âşık olarak bu trajediye katılır.

Yazarın “... üniversitede iken Mahmut ile Yezida⁵ adlı bir oyun izlemiştim, orada da Ezidi bir kız ile Müslüman bir erkek vardı” sözleri, Mahmut ile Yezida’nın metinlerarasılık bağlamında “Huzursuzluk” romanına eklemelendiğinin ve adeta yeniden kaleme alındığının işaretidir (Karakaş, Çetin 2018: 35).

Konyalı olan yazar, yöre kültürünü ve Yezidiliği okuma, araştırma ve görüşme yoluyla öğrenmiş ve bunları, eserinde birer harç malzemesi olarak kullanmıştır. Nitekim Livaneli, kitabın giriş bölümünde Mardin konusunda kendisini zenginleştiren Necati Yağcı adlı dostuna teşekkür etmiştir. Yazar, olay örgüsünü halk

4 Romanın adı, arkadaşı Hüseyin’in ölümünün perde arkasını çözmeye çalışan anlatıcının yaşadığı huzursuzluktan gelmektedir. Bu huzursuzluk durumu, roman boyunca farklı şekillerde okuyucuya aktarılmıştır.

5 Murathan Mungan, “Mahmut ile Yezida” adlı tiyatro eserinde Yezidi ve Müslüman âşıklar ekseninde iki inancın adetlerini, gelenek ve göreneklerini anlatmıştır.

kültürü unsurlarıylailmekilmek dokumuştur. Üstelik bu dokuda çoğu okuyucu için ilginç olduğunu düşündüğümüz Yezidi gelenek ve inanışlarının yer almış olması da esere ayrıca renk katmıştır.

Huzursuzluk ve Folklor

Gerçeğe benzer olayların işlendiği roman türünde insan yaşamının dramatik durumları sahnelenir. Bu sebeple yazarlar, eserlerinde ele aldıkları insan/insanların yaşamlarından kesitler sunarlar. Doğum, evlenme, ölüm gibi geleneksel uygulamalar da bu bağlamda roman mecrasına dâhil olur. Eserde kahramanlardan birinin doğumu, evliliği veya ölümü, toplumda varlığını sürdürmekte olan inanış ve uygulamalar aracılığıyla anlatılır. Doğan bir çocuğa ad verilmesi gerektiği hususu, trajik bir doğumla dünyaya gelen Yezidi bebek için de geçerliliğini korur. Bu durum, romanda “Sonra dedim ki, Meleknaz, bu bebeğe bir ad koymalıyız, adsız Ezidi bebek olmaz, günahtır” (Livaneli 2017: 107) şeklinde ifade edilir.

Evlenme gelenekleri arasında yer alan ve “nişan”ın sonlanması anlamına gelen “söz atma”, Hüseyin’in Meleknaz’ı görmeden önce nişanlandığı Safiye ile olan bağını koparmaya yönelik davranışıyla romanda yer bulur:

“Bu arada Hüseyin Safiye’ye gidip nişanı atmış, kavga etmişler, Safiye çok bağırıp çağırmış Hüseyin’e, şerefimi iki paralık ettin deyip parmağından çıkardığı yüzüğü kafasına fırlatmış ama bizimki orali olmamış” (Livaneli 2017: 40).

Ölen kişinin arkasından “ağıt yakma”, Türk halk kültüründe gelenekselleşmiş olan uygulamalardandır. Romanda Hüseyin’in ölümü için ağıtçıların iş başında oldukları ve ölenin yakınlarına sözleriyle daha fazla acılar yaşattıkları ifade edilir:

“Salim Abisinin, Amerika’dan İstanbul’a oradan da yine uçakla Mardin’e getirdiği Hüseyin toprağa verilirken işleri bu olan ağıtçı kadınlar, göğüslerini dövüp saçlarını yolarak yeri göğü birbirine katan bin bir acılı çılgınlıkla Hüseyin’in nasıl yiğit, nasıl cesur, nasıl yakışıklı, nasıl da kadersiz olduğunu anlatıp ailenin zaten dökmekte olduğu gözyaşlarını daha da çoğaltıyorlar” (Livaneli 2017: 30).

“Kara giysilere bürünmüş ağıtçı kadınları biliyordum, Her cenazede hazır bulunur, aldıkları paranın hakkını verirlerdi doğrusu; öyle ki duyanlar, asıl bağı yananların onlar olduğuna, cenaze sahiplerinden daha çok acı çektiklerine inanırdı. Arapça, Türkçe, Kürtçe, ‘Kalk Hüseyin kalk, nedir bu uyku, bu derin uyku/ Atın ahırda bağlı kaldı/ Kuzuların sahipsiz kaldı/ Matem bizden uzak olsun/ Kalk Hüseyin kalk, nedir bu uyku’ diye bağırırken bitıştirdikleri ellerini kalplerinin üstüne, kafalarına, göğüslerine ritmik bir biçimde vuruyorlardı” (Livaneli 2017: 30).

Huzursuzluk’ta yer alan bir başka ağıt örneği ise Yezidi kızı Zilan’a aittir. Zilan, ailesinin ölüm haberini aldıktan sonra ağlamış ve ağıtlar yakmıştır: “Güzel anam nerdesin, dağların aslanı babam nerdesin, başımı dayayıp ağlayacağım bir mezar taşınız da mı yok” (Livaneli 2017: 96).

Anlatıcının Hüseyin’in kız kardeşi Aysel’i tasvir ederken dile getirdiği “Başında siyah bir yas örtüsü, üzerinde mavi bir hırka ve omuzlarında, şairin dediği gibi keder, sonsuz bir keder” (Livaneli 2017: 62) sözleriyle ölüm geleneklerine yönelik bir ayrıntı daha verilmiştir.

Yazar, eserinde “Yunanlıların, cenazeleri üç yıl sonra mezardan çıkarıp yakınlarının kemiklerini evde sakladıklarını duymuştu” (Livaneli 2017: 31) diyerek farklı bir kültüre ait ölüm sonrası ritüelinden de söz etmiştir.

Birbirlerini seven roman kahramanları Meleknaz ve Hüseyin’in kavuşmalarını engelleyen en önemli neden, onların farklı dinsel inanişaya sahip olmalarıdır. Hüseyin’in ailesi, Meleknaz’ın Hüseyin’e büyü yaptırdığı kanaatindedir. Aysel, Hüseyin’in aşk şiirlerini gazeteciye verirken onu büyülenmemesi hususunda uyarır. Çünkü Hüseyin, Meleknaz için ailesini karşısına almış ve nişanlısından ayrılmıştır. Eski nişanlısı Safiye de Hüseyin’in Meleknaz’a olan sevdasını, büyülenmiş olmaya bağlar. Şeytan olarak kabul edilen Meleknaz, Hüseyin’e kara bir büyü yapmıştır. O, uğursuz bir kızdır. Hüseyin’e ve ailesine uğursuzluk getirmiştir. Oğlunun ölümünün nedeni olarak Meleknaz’ı gören anne, Yezidi kızın aile üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi yok etmek için bazı dinsel-büyüsel pratiklere yönelmiştir:

“O kızın resmi de var mı burada, diye soruyorum. Elini şiddetle sallayıp yok, diyor, şeytanın resmi yok, vardı ama evimize daha fazla zarar vermesin diye önce resmin gözlerini oydum, sonra da üç kulhü bir Elham okuyarak ocakta yaktım, bir daha ruhu bile buraya giremesin diye duvarlara üzerlikler astım, her yeri marulla donattım”⁶ (Livaneli 2017: 24).

Gündelik hayatta koruyucu bir zırh gibi işlev gördüğüne inanılan muskalar, roman kahramanlarının da vazgeçilmezleri arasındadır. Eserde; oğlunu kara sevdadan uzak tutmak için muskalara başvuran, üstelik bununla da yetinmeyip farklı

6 Marul, Yezidilerce yenmesi yasak yiyeceklerdendir. “Yezidiliğin dini figürlerinden el-Hasiyye, Hasse adlı bir kadın evliyanın adı, Arapça marul anlamına gelen “has” sözcüğünü çağrıştırmaktadır. Mushafi Reş’de bunun marul yeme konusundaki tabunun nedeni olduğu söylenmektedir” (Kreyenbroek, 2014: 120). “Marul Ezidilerde çok günahtır evladım, en büyük günahlarından biridir. Bu konuda rivayet muhtelif, belki kendileri bile bilmiyordur için aslını ama binlerce yıldır böyle” (Livaneli 2017: 50).

bir dinin kutsal mekânı olan kiliselerden medet uman bir annenin çaresizliği, dinî veya batıl inanışlar ekseninde dile getirilmiştir.

Roman, Müslüman erkek-Yezidi kız aşkını ele alması yönüyle Yezidi gelenek, görenek ve inanışlarından ilham almış ve eserin dokusu, yoğun bir şekilde Yezidi-Müslüman inanışlarına yönelik çatışmanın ifadesiyle ivme kazanmıştır.⁷ Hüseyin’in ölümünden sonra annesi Adviye Hanım, Meleknaz’ın yaydığı tüm kötülüklerden arınmak için evin her tarafını marullarla donatmıştır.

Roman kahramanı anne, oğlunun yaşadığı aşkı, üç harfililere bağlar ve oğlunun Yezidi bir kıza sevdalanmış olmasından duyduğu üzüntü ve kederi ortadan kaldırmak için “büyü bozdurma” uygulamalarına başvurur:

“Hüseyin o kızını getirdikten sonra bir iki gün içinde annesi biraz yumuşamış, mecburen, ne yapsın kadıncağız, çaresiz, biraz zamana bırakalım falan demiş kızına, belki aklı başına gelir, hatta büyüü bozdurmak için Tevhide Bacı’ya gideriz, nefesi kuvvetli hocalara dua okuturuz falan demiş, belki de kör olasınca üç harfililer çarptı çocuğumu diye avunmaya çalışmış” (Livaneli 2017: 40).

Yezidi-Müslüman evliliğinin yasak olması, tavus kuşunun kutsallığı, Melek Tavus inanışı, marul yeme, mavi renkli bir giysi veya nesneyi kullanma veya sakal kesme yasağı, kutsal Şengal Dağı ve Laleş Vadisi gibi hususlar, roman dokusuna adeta renkli nakışlar gibi işlenmiştir. Yezidilik inanışının temellerinden biri olan Şeyh Âdi’ye ve Tanrı Ezd’e yer verilen eserde aynı zamanda daire çizme ritüeline de değinilmiştir. Eserin esas yapısını oluşturan kavramlardan biri de törelerdir. “Müslüman ve Yezidi halklar arasındaki dinsel farklılıklar sebebiyle oluşan ucu bıçak gibi keskin yasaklar, kalıplar ve sınırlar, kahramanların kimliklerinin oluşturulmasında kullanılmıştır” (Karakaş, Çetin 2018: 58). Doğrudan veya dolaylı olarak Yezidiliğe göndermede bulunan “saç” ve “mendil” gibi nesnelere de kurgusal içeriğe dâhil edilmiştir.

Livaneli, romanda aynı zamanda toplumumuzda var olan ve birçok bireyi etkisi altına alan halk inanışlarından da bahsetmiştir:

“...gece tırnak kesmemek, aynaları ters asmak ya da aynanın üstüne tül bent örtmek, pis bir sudan geçerken destur demek; cumartesi çamaşır yıkamamak gibi manasız inanışlar, yolcunun arkasından ev süpürmemek, sokağa sol ayakla adım atmamak, yemeği sol elle yememek, bazı bölgelerde peygamberin sevgili torunu Hüseyin’in başını Kerbelâ’da kesip ayaklarıyla yuvarladıkları için futbol oynamamak, nazara karşı üzerlik asmak, kurşun döktürmek, ateşe tuz atmak, hatta

7 Romanda yer alan Yezidi inanış, töre ve uygulamaları hakkındaki ayrıntılı bilgiler için bk. (Karakaş, Çetin 2018).

babaannemin yaptığı gibi ‘Nazar edenin gözü g...’ diyerek burnunun ucunu ve kıcını kaşımak” (Livaneli 2017: 83).

Türk halk kültüründe yolculuğa çıkan kişi/lerin arkasından bir tas su dökme âdeti vardır. Bu geleneksel uygulama, eserde roman başkişisi Hüseyin’in Amerika’ya gitmek için Mardin’den ayrıldığı sırada uygulanır. Kahramanın anesi, oğlunu bir kova su dökerek “su gibi git, su gibi gel” sözleriyle uğurlar.

Toplum içinde, hayvanlarla ilgili varlığını sürdüren birçok inanış bulunmaktadır. Onların renkleri, sesleri ve davranışlarıyla da anlam kazanan olumlu/olumsuz inanışlar, bireyin gündelik yaşamlarını etkiler ve sınırlarlar. Romanın giriş bölümünde ve 46. sayfasında, devenin mübarek bir hayvan oluşundan söz edilir. Devenin yediği “harese” adı verilen bir diken vardır. Bu diken devenin çok hoşuna gider, ancak aynı zamanda onun ağzını kanatarak ölümüne sebep olur. Yazar, Ortadoğu’da yüzyıllardan beri yaşanan savaşları, bu olaya benzeterek anlatır. Bölgede yaşanan namus cinayetleri, IŞİD zulmü vb. dramatik durumlarla karşı karşıya kalan insanlar, harese yiyen develere benzetilir. Hüseyin de “harese kurbanı bir çocukcağız” (Livaneli 2017: 47) olarak nitelendirilir. İbni Haldun’un “coğrafya kaderdir” sözüne hak veren ve Amerika’daki mutlu yaşama özenen anlatıcı, Türkiye’de yaşayan insanları harese yiyerek kendi kanında boğulan develere benzetir.

İslamiyet’in şartlarından olan namaz ve oruç, roman kahramanının çocukluğunun anlatıldığı satırlarda yer alır:

“Çocukluğumun Mardin’inde İslam da başka bir şeydi. Namaz kılan babaannelerin önünden geçtiğinde ya da secdeye vardığı sırada sırtına bindiğinde, namazının bozulacağından korkan zavallı kadının sadece okuduğu duanın sözlerini daha yüksek sesle tekrarlamaktan öteye gitmeyen sevecen protestosu, ramazan ayında çocukların oruç tutma ısrarı karşısında, peki üç gün tut, bir başlangıçta, bir ortasında, bir de sonunda, üç gün eder, bir sıfır koydun mu işte sana otuz gün oruç diye avutulduğu bir şefkat dünyası” (Livaneli 2017: 28).

Gazeteci, çocukluk günleriyle ilgili anılarını anlatırken namaz kılan babaannesinin üzerine atladığını ve onun da “Semi allahu limen hamideh” diyerek sesini yükselttiğini belirtir.

Anlatıcı, çocukluğunun geçtiği Mardin’i yeniden dolaşma fırsatını yakalar. Gördüğü mekânlarla çocukluğuna dönüş yapar. Bu mekânlardan biri olan Ulu Cami, çocukluk günleri ve bayram namazlarıyla anlatıcının belleğinde iz bırakmıştır: “Ulu Cami’nin de çocukluk anılarında yeri var. Bayram sabahları kaldırılıp, şadırvanda apdest aldıktan sonra büyüklerimizin götürdüğü bayram namazla-

rının kılındığı cami, inançların harman olduğu bu kentte, bir Hıristiyan mimarın yaptığı o güzel cami" (Livaneli 2017: 26).

Adviye Hanım, devamlı namaz kılarak Kur'an okuyup hatim indirerek Yezidi kızın aile üzerinde bıraktığı kötü etkiyi yok etmeye çalışmakta, oğlu Hüseyin'e de gusül abdesti almadığı takdirde onu eve almayacağı uyarısında bulunmaktadır.

İslamiyet'in önemli simge karakterlerinden Hz. Ali de romanda telmih yoluyla yer almıştır: "Hz. Ali'ye, falanca kişi senin için kötü sözler söylüyor demişler. Hayret etmiş, oysa ben ona hiçbir iyilikte bulunmadım ki demiş. Bunun ne demek olduğunu anlamaya başlamıştım galiba. O adam iyilik yükü altında kalmak istemiyor, bunun için Ali'yi gözünde küçültüyordu" (Livaneli 2017: 150).

Mutfakta salata yapmak için kesilen marulları gören Meleknaz, ansızın evi terkeder. Bu, onun Yezidi olduğunun da anlaşılmasına sebep olur. Aile üyeleri, "Euzu billahi mineşşeytanirracim" diyerek, Fatiha okuyarak, tespihler çekip üzerlik yakarak ve her köşeye üfleterek şeytana taptığı düşünülen Yezidi kızın evdeki olumsuz etkisini gidermeye çalışırlar.

Roman kahramanı Hüseyin'in çocukken lastik sapanla kuş avlayan arkadaşlarını engellemeye çalıştığından söz edilir. Yazar, bu sırada Hüseyin'in ağzıyla İslam tarihiyle ilgili ebabil kuşlarının Ebrehe ordusunu taşa tutmalarına telmihte bulunur: "...o kuş belki de filleriyle Kâbe'ye yürüyen putperest Ebrehe ordusunu, gagalarından taşıdıkları taşları atarak mahveden ebabil kuşlarının soyundandır..." (Livaneli 2017: 22).

Bütün bu dinsel inanışların yanında Mushaf'ın üç kez öpülmesi, Kible, zekât, fitre, Kelime-i Şahadet, Kâbe, Hacer-ül Esved, Hz. İbrahim gibi unsurlar, Elhamdülillah ve Allahuekber ifadeleri, karakterlerin dinsel inanışları ekseninde romanın içeriğine dâhil olmuşlardır.

Yazar, Doğu ve Batı mitolojisinin kaynaklarından yararlanır. Gılgamış, Hera, Afrodit, Olympos, Artemis ve Hera, benzetme amaçlı olarak roman dokusunda yer alır: Angelina Jolie'yi ise mit yaratmadan yaşayamayan, ama bu teknoloji çağında mitolojisiz kalmış modern insanın, maceralarını izlediği yeni bir Olympos tanrıçası olarak görüyordum (Livaneli 2017: 82). "Angelina Jolie de Efes tanrıçası Artemis gibi. Gerçi Artemis'in onlarca memesi vardı, Jolie ise zaten iki tane olan memesini-haklı nedenlerle- aldırды ama olsun, o yine de bir tanrıça" (Livaneli 2017: 82).

Hüseyin, âşik olduğu Meleknaz için şiirler yazmıştır. Cemşit, Callut, Zaloğlu Rüstem, Efrasiyab, Semiramis Saba Melikesi Belkıs, Süleyman Zaloğlu Rüstem,

Züleyha ve Mecnun (Livaneli 2017: 63, 64), romanda Hüseyin'in şiirlerinde kullandığı doğu mitolojisi kaynakları olarak eserde yer almıştır.

Anlatıcı, bir zamanlar Meleknaz'ın kaçıp sığındığı Güneş Tapınağı'nda maddi dünyadan koptuğunu hisseder. Bu sırada yazar, boş inançların gerçekten gereksiz olmadığını farkına varır ve bunu Maya zigguratlarına telmihte bulunarak anlatır: "Maya zigguratlarının dört tarafının da merdiven olması nasıl bir saçma düşünceye dayanıyor bilir misiniz; vahşi ormanda yılandan korkan Mayalar, bu sürüngeni kutsallaştırıyor ve günün her saatinde, güneş nerede olursa olsun yere yılan gölgesi düşmesi için piramidi bu şekilde yapıyor" (Livaneli 2017: 54).

Yazar, romanında bilge kişi karakterine de yer verir. Bu, anlatıcının arkadaşı Mehmet'in babası Fuat Amca'dır. Seksen yaşlarında, okumuş, bilgili, kültürlü ve açık görüşlü olan Fuat Amca, bölgede yaşanan olayları ve Hüseyin-Meleknaz aşkını anlayıp yorumlar.

Roman, geçmiş yıllarda dinleyicilerin dizi/film/roman ihtiyaçlarını karşılayan halk hikâyesinin tematik yapısından izler taşır. "Huzursuzluk", başlı başına aşk konulu bir halk hikâyesinin roman kalıbına dökülmüş halidir. "Aşk" teması üzerine kurgulanan roman, bu aşkı engelleyen ve yardım eden kişilerle desteklenmiştir. Livaneli, kahramanları için bazı aşk konulu halk hikâyelerinin hüsrarla biten sonlarına benzer bir son hazırlayarak adeta modern bir "halk hikâyesi yazmıştır.

Türk halk edebiyatı ürünlerinden masal ve türkü de eserde yer alan edebî mahsuller olarak dikkati çeker. Gazeteci, ele aldığı konunun gizeminden ve Meleknaz'dan çok etkilenir. Gazetecinin hiç görmediği bir kıza sevdalanması, eserde masallardan yola çıkılarak anlatılır:

"Eski Doğu masallarında aksakallı bir ermiş, rüyasına girdiği er kişiye bir kız tasviri gösterir; içine seveda ateşi düşen âşık da ömrü boyunca onu arayıp durur" (Livaneli 2017: 132). Bağdat'ın görkemli halifeleri, altın saraylar, yeryüzünü sallayan çöl peygamberleri, balığın karnına giren Sinbad, Firdevsi, Hafız, Sadi, İmruü'l-Kas; Binbir Gece Masalları'ndan daha girift biçimde zihnimde oynaşp duruyordu ve bunların hepsi, yüzünü bile göremediğim narin bir kızın hayaline düğümliyordu" (Livaneli 2017: 136).

Yazar, anlatı boyunca kendisini masal atmosferinde hisseder. Gizem dolu bir aşk hikâyesinin perdesini aralamak için birçok kişiyle görüşüp çeşitli yerlere giden yazar, geldiği İstanbul'un havasından tamamen uzaklaşmıştır:

"Bu şehre çökmüş masal havasına kendini kaptırma" (Livaneli 2017: 55).

"Masallar dünyasından geliyorum diye tekrarladım günlerce" (Livaneli 2017: 135).

Yazar, Hüseyin'in ölümünü "Azrail'den kaçmak için Bağdat'tan Semerkand'a giden, ama Azrail'in zaten senin canını burada alacaktım, iyi ki geldin, beni Bağdat'a kadar gelme zahmetinden kurtardın, dediği zavallı vezirin hikâyesi aklıma geldi" (Livaneli 2017: 121) şeklindeki kısa bir hikâye ile anlatır.

Romanda tespit ettiğimiz halk edebiyatı ürünlerinden biri de "türkü"dür. Anlatıcı, telkârî yapan bir ustayı türkü söylerken fark eder. Usta, "Bu dünya bir penceredir/Her gelen baktı geçti" (Livaneli 2017: 135) dizelerini yanık bir sesle dillendirmektedir. Eserde yer alan bir başka türkü dizesi ise Karadeniz yöresine aittir. Yazar, "Bu dünya yalan dünya/Öteki de şüpheli" dizelerini, sözde din adamlarının laf kalabalığı yaparak anlattıklarının bu türküyle yalın bir şekilde dile getirildiğini ifade etmek için kullanılır.

Kişi, toplumun bilinmeyen zamanlarında koyduğu sözlü kurallardan etkilenir. Bu yüzden birey, kendisiyle veya başkasıyla ilgili önemli kararlar alırken "töre" veya "gelenek" adı verilen toplumsal normlardan nasibini alır. Romanda, bir kadınla evlilik dışı ilişkisi olan kardeşini öldürmek zorunda kalan bir abi dramatize edilir ve infaza yönelik yorum yapılır:

"Bütün bunlar fayda etmedi tabi, huylu huyundan vazgeçer mi? Hasan'ın yakın köyde bir kadınla ilişkisi varmış, ondan da ikiz çocukları doğmuş, Hasan sık sık oraya gidermiş. Bunu öğrenince abisinin kanı beynine fırlamış, kardeşini eve çağırmış. Hasan, kelimeyi şahadet getir, sonra kible dışında üç yönden hangisine istersen dön, çünkü seni vuracağım, demiş, kibleye sakın dönme demiş, artık nasıl bir şey geçtiyse aklından. Kardeşini öldürmek günah değil, yüzünü Kâbe'ye dönmüş adamı öldürmek günah" (Livaneli 2017: 45).

Romanda yer alan folklor ürünlerinden biri de kahramanların geçmiş yaşamına ışık tutmak amacıyla okuyucuların dikkatine sunulan çocuk oyunlarıdır. Livaneli, eserinde çember çevirme, topaç döndürme, çelik çomak, patlak çamur ve misket oyunlarından söz etmiştir.

"Çelik çomak", sokak oyunlarının oynandığı dönemlerde, özellikle erkek çocukların sıklıkla oynadığı oyunlardan biridir. Yazar, Mardin'e girer girmez çocukken arkadaşlarıyla çelik çomak oynadıkları arsanın boş olduğunu görür. Çocukluğunu hatırlayan yazar, oyunu ayrıntılarıyla anlatır:

Kendimi, elinde sopa tutan, bir taşın üstüne dengesiz bir biçimde yerleştirilmiş küçük değnek parçasının boşta kalan kısmına o sopayla vurarak havaya

fırlamasını sağladığımız, sonra havada takla atan bu küçük değneği, yine sopayla uzaklara fırlattığımız -benim daha sonraları yoksulların beyzbolu olarak nitelendirirdiğim, çelik çomak oyunu oynarken hayal ettim ve âdeta sopanın ucunu elimde hissetmem, bende bir geri dönüşe yol açtı; bu da beni şaşırttı” (Livaneli 2017: 21).

Türkçenin zengin söz kalıpları, olay örgüsünden doğan ihtiyaç gereği romanın dokusunda yer almıştır. Bir dilin söz varlığı içinde önemli yere sahip olan atasözü ve deyimler, gerek gündelik yaşantıda gerekse edebî eserlerde yer yer kullanılır ve anlatıma zenginlik katarlar. Livaneli de eserinde bazı atasözü ve deyimleri kullanmıştır:

Romanda “merhametten maraz doğar” ve “gözden irak olan gönülden de irak olur” (Livaneli 2017: 34, 66) atasözlerine yer verilmiştir. Eserde ayrıca “eteğin-deki taşı dökmek, gözden geçirmek, kaş göz etmek, aklını başından almak, dil dökmek, akli başına gelmek, incir çekirdeğini doldurmamak, kör istedi tek göz Allah verdi iki göz, Nuh deyip peygamber dememek, dünya başına yıkılmak” (Livaneli 2017: 19, 24, 25, 38, 39, 109, 112, 112, 113, 127) gibi deyimler, anlatıma zenginlik katan söz varlığı unsurları olarak yer almıştır.

İnsanoğlu; derin çıkmazlarda, üzüntü ve kederlerde üstesinden gelemediği olay ve durumlar karşısında dua ve beddualara sığınır. Anlatıcı, roman kahramanlarının zengin bir beddua edebiyatına sahip olduğu tespitinde bulunur: “Daha önce hiç duymadığım, işiteni dehşete düşüren, zengin bir beddua edebiyatı sökün etti. Bazılarını not etmeliyim diye düşündüm. Allah uyuz versin de tırnak vermesin, şeklindeki beddua favorim olarak başköşeye yerleşti. Allah uyuz versin de tırnak vermesin, ne demekti, ne korkunç bir işkenceydi kim bilir” (Livaneli 2017: 60).

Romanda nişanlısı tarafından terkedilen Safiye, çaresizliğini beddualar aracılığıyla dile getirir. O, aynı zamanda eski nişanlısının ölümüyle kendi yaptığı beddualar arasında bir ilişki olup olmadığını sorgular: “Acaba diyor, ölümünde benim kargışlarımın da etkisi oldu mu diye düşünmeden edemiyorum. O kadar içten beddua ettim, kargışlar yolladım ki ona, Allah bana yaptıklarımı sana misliyle çektirsin diye secdeye kapanıp öyle beddualar ettim ki sanki canımdan can koptu” (Livaneli 2017: 61).

Hüseyin, İŞİD tarafından yaralanır ve ameliyata alınır. Hüseyin’in annesi, bu işin sorumlusu olarak gördüğü Yezidi kıza yönelik olarak “gözü kör olsun, yatcağızı kara gelsin” (Livaneli 2017: 116) diyerek beddua eder.

Eserde Yezidi Meleknaz, Nergis ve Zilan, kendilerine yardımcı olan Yezidi bir adam sayesinde İŞİD zulmünden kaçarlar. Onları Şengal Dağı’na doğru zorlu bir yolculuk beklemektedir. Bu sırada Zilan, kutsal Şengal Dağı’na seslenir ve

dua eder. Ayrıca Zilan, kaçış esnasında kendi kendisine doğum yapmak zorunda kalan Meleknaz'a ve doğan bebeğe Tavuse Melek'in yardım etmesi için de niyazda bulunur.

Türkçede bireylerin gündelik yaşantısını kolaylaştıran ve iletişimde önemli roller üstlenen birçok "formel söylem" vardır. Bunlar, dil ve kültürün yapısı hakkında da bilgiler verirler. Yazar, kahramanların birbirleriyle olan iletişim şekillerini yansıtırken Türk halk kültüründeki bu söylemlerden yararlanır:

"Allah kabul etsin" (Livaneli 2017: 28).

"El öpenlerin çok olsun" (Livaneli 2017: 44)

"Gözün aydın" (Livaneli 2017: 105).

"Allah senden razı olsun" (Livaneli 2017: 114).

"Canı sağ olsun" (Livaneli 2017: 119).

"Allah razı olsun" (Livaneli 2017: 119).

"Allah aşkına" (Livaneli 2017: 41).

Ölen kişi için söylenen ve iyi temenniler ifade eden "Allah gani gani rahmet etsin, Allah rahmet eylesin, Allah sabır versin" (Livaneli 2017: 47, 58) şeklindeki kalıp sözlere de romanda yer verilmiştir:

Geçmişten günümüze dünya üzerindeki birçok yerde ve inanişta sayıların önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Farklı coğrafya ve dinsel inanişlarda sayılara olumlu veya olumsuz muhtelif anlamlar yüklenmiştir. Türk halk kültüründe İslamiyet öncesi ve sonrası inanişların terkiibinden oluşan kutsal sayılarla ilgili bir dizi uygulama söz konusudur: Belirli bazı davranışların 3, 7 veya 40 gibi sayılarla ilişkili olarak tekrar edilmesi gibi. Romanda üç ve yedi sayısına yönelik bir vurgu yapılmıştır: üç kilit, yedi kere (Livaneli 2017: 31, 45).

Bir milletin/bireyin beslenme tarzı, neyi, ne zaman, nasıl ve kimlerle yediği, o topluluğun/bireyin kimliğini oluşturan unsurlardan biridir. Geleneksel beslenme tarzının değişmesi/yozlaşması, toplumun yapısının da değiştiğinin göstergesi sayılır. Bir romancı, ele aldığı insanı ruhsal yönden tahlil ederken onun yiyip içtikleriyle de ilgilenir. Bir kahramanın herhangi bir eserde çay, kahve ya da şarap içerken sunulması, farklı anlamlar barındırır. Livaneli, romanda kahve, mırra⁸ ve Süryani şarabına atıfta bulunur:

8 Uzun uzun kaynatılarak hazırlanan ve kulpsuz fincanlarda ikram edilen bir tür acı ve ağır kahve.

“... gel oğlum şöyle otur, senin bir mırraya ihtiyacın var gibi ama sade bir kahve de o işi görür” (Livaneli 2017: 44). “Oysa mahlepli Süryani şaraplarıyla ünlü bir yerd buralar.... (Livaneli 2017: 27). Bu içecekler aracılığıyla okuyucu, kurgusal anlatının geçtiği mekân hakkında daha fazla bilgiye sahip olur. Eserde “ayvalı incik, meftune, kırmızı erikli incasiye” gibi yöresel yemekler de roman dokusunu süsleyen kültürel motifler olarak dikkati çekerler.

Mardin yöresine ait “telkârî sanatı” da romanda içeriği zenginleştiren yöresel unsurlardan biri olarak kullanılmıştır: “İçerdeki usta hem telkârî yapıyor hem de kadim bir türkü söylüyor” (Livaneli 2017: 109).

Yazar, yörede bazı kesimlerce uygulanan “dak” adı verilen dövme yaptırma geleneğine ve kökenine de değinir. “Yüzlerinde, ellerinde mor dövmeler vardı, çoğu kadının alt dudağı mosmordu. Peygamberin kızı Fatima’yı bir kölenin ısır-dığına, bu kutsal insanın alt dudağını yaraladığına inanıyorlardı, bu yüzden hepsi alt dudaklarını dövmeyle morartmıştı” (Livaneli 2017: 30-31).

Dövmenin nasıl ve niçin yapıldığı, hem Müslüman hem de Süryanilerce uygulandığı ve çeşitli dövme modelleri de eserde yer alır. Yazar, dövmenin yapılışıyla ilgili “dövmeci kadınlar, kız bebek emziren bir annenin sütünü alır -oğlan anası olmazmış nedense- isle karıştırır, sonra da üç iğneyi buna batırarak dövmeyi yaparlarmış” bilgisini verir.

Yazar, Mardin halk kültürüne ait ayrıntıları atlamaz, yöreye özgü bir halk dansı olan Reyhani⁹ dansı hakkında da bilgiler verir:

“... dizlerini bir sağa bir sola çevirerek yere doğru yavaş yavaş, müziğin ritmine uyarak çöküp sonra aynı şekilde yukarı kalkarken, hüner sahiplerinin göğşe dönmüş alınlarının üstündeki dolu rakı bardağından bir damla bile dökmemekle övündükleri Reyhani danslarının memleketiydi” (Livaneli 2017: 27).

İnsan, yaşadığı mekânla var olur ve onun dokusundan etkilenir. Bu yüzden modern roman, ele aldığı insanı, yaşadığı mekân içinde tasvir etme gereği duyar. Livaneli, anlatı boyunca romana mekân olarak seçtiği antik şehir Mardin’i anlatır. Şehrin simgelerinden, taş yapılarından ve dar sokaklarından bahseder. Yazar; Artuklular tarafından yapılan Kasımiye Medresesi, otele dönüştürülmüş Zinciriye Medresesi, Deyrulzafaran Manastırı, Mardin Kalesi ve Ulu Cami’nin adeta kelimelerle resmini çizer. Yazar, ayrıca “Yukarı mahallelere yük taşıyan eşekleri hatırlıyor musun, hani dik yokuş sokaklar araba giremeyecek kadar dar olduğu için

9 Reyhani adı verilen özel bir müzik eşliğinde erkekler tarafından oynanan bu danstaki figürleri, yöre halkı “Tanrıya yakarışı sembolize eden inceliği, reyhan bitkisinin salınışı ve dansın zarafeti olarak yorumlanmaktadır” (Uygur 2014: 94).

kullanılan eşekleri” (Livaneli 2017: 34) sözleriyle Mardin’e yönelik bir ayrıntıyı daha eserine eklemeler.

SONUÇ

İmkânsız bir aşk macerasını; tarih, edebiyat, mitoloji ve dinden beslenerek anlatan Livaneli, özellikle halk biliminin ilgi çekici motiflerini anlatının kurgusal zeminine dokuyarak okuyucuların dikkatine sunmuştur. Bu bağlamda romanın başkahramanları Hüseyin ve Meleknaz’ın isimleri dikkat çekicidir. Hüseyin, Müslüman toplumlarda sıklıkla kullanılan sembol isimlerdendir; Meleknaz ise Yezidilerin kutsal Melektavus’u çağrıştırmaktadır.

Anlatı mekânının farklı din, dil ve kültürlerin bir arada yaşadığı Mardin olarak seçilmiş olması da ayrıca önemlidir. Yazar, mevzuyu Mardin’in sosyal ve kültürel yaşamından kesitlerle beslemiştir. Mardin’in geleneksel mimarisi, dar sokakları, kilise ve manastırları, anlatımı somutlaştıran detaylar olarak eserin kurgusuna dâhil olmuştur.

Yazar, halk bilimi unsurlarını geniş bir yelpazede sunmuş, bu sayede romanın neredeyse tüm dokusuna farklı renkler katmıştır. Kurgu gereği gerçekleşen doğumdan dolayı “ad koyma” geleneği ile ölüm sonrası yas töreni kapsamında ifadesini bulan ağıt, olay örgüsünü tamamlayan öğeler olarak eserde yer almıştır. Büyü, muska, cin, uğur-uğursuzluk gibi halk inanışları ile İslam’ın şartlarına yönelik eylemler ve formel yapılar, kahramanların dinsel ve ruhsal yaşamlarını aydınlatmak amacıyla irdelenmiştir. Mitoloji, halk sanatları ve dansları, çocuk oyunları, dua-beddua, atasözü-deyim gibi kalıp sözlerle halk bilimsel unsurlara yönelik tablo tamamlanmıştır. Bütün bunlar, olay örgüsünün devinim kazanmasında, merak duygusunun perçinlenmesinde ve monotonluğun giderilmesinde etkili olmuştur.

Eserin başarısında folklor unsurları, önemli bir mihenk taşı olarak görev üstlenmiştir. Bu unsurların romandan çıkarılması, eserin içinin neredeyse tamamen boşaltılması anlamına gelir. Yazar, oldukça akıcı, yalın ve sürükleyici bir roman yazmayı, sırtını folklorla yaslayarak başarmıştır. Netice itibarıyla Yezidiler ve Müslümanlar arasındaki buzdan duvarların erimesi umudunu taşıyan sevdalı gençlerin macerasının anlatıldığı eser, bir solukta okunabilirliğini, en çok da, bu halk bilimsel unsurlara borçludur.

KAYNAKLAR

- Karakaş, R. (2017). Kemal Tahir'in Romanlarında Halk Bilimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Karakaş, R; Çetin, M. (2018). İki Yazar İki Eser: Mungan ve Livanelide Yezidilik Usbic (1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 31 Ocak-2 Şubat 2018, Kayseri, Türkiye.
- Kreyenbroek, P. G. (2014). Ezidilik, Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel Geleneği, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Livaneli, Ö. Z. (2017). Huzursuzluk, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- Okçu, D.(1993). İslamdan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler, Van.
- Sezer, A. (2010). Murathan Mungan ve Halk Bilimi, Maya Akademi, Ankara.
- Uygun, H. K. (2014), Mardin'in Geleneksel Eğlencesi: Leyli Gecesi, Milli Folklor, Yıl 26, Sayı 102 (Sayfa: 86-98)